

УДК 364.3-787.26(=112.2:477.54)«18/191»

О. Є. Філатова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ ХАРКОВА (XIX – початок XX ст.)

Статтю присвячено вивченню питання благодійної діяльності представників німецької національної общини Харкова XIX – початку XX ст. в контексті їх активної участі в громадському житті міста. Особливу увагу приділено процесу становлення й еволюції національного благодійного товариства протягом XIX ст. Досліджено взаємозв'язок матеріальних пожертв і внесків етнічних німців у межах регіональних державних благодійних товариств, а також індивідуальних – із розвитком системи освіти, медицини і соціального захисту Харківщини.

Ключові слова: національна меншина, євангелістсько-лютеранська община, благодійне товариство, притулок, меценат

Статья посвящается изучению вопроса благотворительной деятельности представителей немецкой национальной общины Харькова в XIX – начале XX ст. в контексте их активного участия в общественной жизни города. Особое внимание уделено процессу становления и эволюции национального благотворительного общества на протяжении XIX ст. Исследовано взаимодействие материальных пожертвований и взносов этнических немцев в рамках региональных государственных благотворительных обществ, а также индивидуальных – с развитием системы образования, медицины и социальной защиты Харьковщины.

Ключевые слова: национальное меньшинство, евангелистско-лютеранская община, благотворительное общество, приют, меценат.

The article deals with charitable activities of some representatives of German national community of Kharkiv in XIX - XX centuries in the context of their active participation in public life of the city. It focuses specifically on the process of formation and evolution of the national charity in the XIX century. The article analyses interrelation between material donations and contributions of ethnic Germans within the regional public charities, and individuals, with the development of education, medicine and social security in Kharkiv.

Key words: national minority, Evangelical Lutheran community, charity, shelter, philanthropist

Сучасна незалежна Українська держава має доволі строкате етносоціальне суспільство, в якому на рівні з домінуючим корінним народом – українцями, співіснує понад сто етносів. Це обумовлює важливість розгляду національного питання, у контексті якого доцільним є всебічне вивчення проблем існування окремих національних меншин у різні історичні періоди. У цьому контексті актуальним є дослідження особливостей існування німецької національної меншості, представники якої впродовж різних історичних епох, залишалися носіями власної етнічної самобутності, успішно співіснували як із корінним народом, так із іншими спільнотами на теренах України. Подібна тенденція яскраво виражена в XIX – на початку XX ст., найсприятливіший час для представників німецької етнічної групи в нашій країні, зважаючи на закладений російським імперським урядом законодавчий фундамент. Саме в означений період етнічні німці займали активну громадську позицію, приділяли значну увагу благодійності. Проілюструвати окреслену тенденцію найяскравіше можна на прикладі великих міст, зокрема губернських центрів, одним з яких був Харків – значний торговельно-ремісничий осередок, а згодом науковий і культурний центр, що і приваблювало німецьких переселенців, вагому частку яких складали промисловці й комерсанти.

В історичній науці питання німецької етнічної громади проілюстроване зазвичай уривчасто й однобоко, розкривається в контексті загальної історії міста Харкова. Ця тенденція простежується

як в дореволюційній [2; 3; 9], так і в сучасній літературі [14; 28] присвяченій історії міста. Разом із тим, у загальних працях, присвячених питанню німців в Україні [5; 17], увагу акцентують на німецьких общинах Наддніпрянської і Південної України [6; 8; 10], випускаючи з уваги Слобожанщину, зокрема Харків. Тож, недостатня наукова розробка зазначеної проблем зумовила необхідність більш детально дослідити історію існування німецької національної меншини Харкова в контексті її впливу на громадське життя міста і регіону цілком.

Основними джерелами для детального розгляду окресленої проблеми є матеріали Державного архіву Харківської області (ДАХО), а також статистичні видання [34-49].

У XIX – на початку XX ст. активність членів німецької національної громади у громадському житті регіону, особливо у сфері благодійної діяльності, була досить високою та мала значний позитивний вплив на регіон.

Головним компонентом суспільного життя німецької національної громади Харківщини була релігійна складова. Більшість з означеного етносу належала до лютеранської церковної громади, і незначна частина – до католицької. Не зважаючи на кількість вірян, яка постійно зростала, і згуртованість лютеранської громади Харкова, окрему будівлю церкви цієї конфесії було відкрито й освячено лише 1830 р. [9, с. 192, 196; 14, с. 82].

Лютеранська церква, крім основної функції, мала широкий спектр діяльності, займаючись крім освітньої, також благодійною справою. 1816 р. лютеранська громада Харкова відкрила відділення Біблійного товариства, у фонд якого щорічно робили пожертви професори, німці за походженням – Харківського університету – В. Ф. Дрейсиг і Й. Ланг [4, с. 748]. Головна функція товариства полягала в розповсюдженні серед населення регіону Біблії, яку друкували різними мовами і ціна якої була помірною. Також 1823 р. громада заснувала Комітет для надання допомоги всім нужденним лютеранам, а також німцям, що тимчасово жили в Харкові [27, с. 154]. 1826 р. з ініціативи церковного старости Гільденбрандта і за підтримки церковної ради і пастора при лютеранському приході на благодійні внески заснували школу для сиріт і бідних іноземців-лютеран, які мешкали в Харкові. Цей навчальний заклад утримували виключно за рахунок благодійних внесків, також у ньому безкоштовно викладали деякі представники німецької громади, а саме студенти-медики – Ф. Шперк і Д. Шмерфельд [4, с. 726].

Із другої половини XIX ст. благодійна діяльність лютеранської громади значно розширюється. Цьому сприяє склад Церковної ради, до якої в 1870–1880-ті роки, належав ряд підприємців і представників інтелігенції Харкова, переважно німецької національності, серед яких особливо слід відзначити підприємця К. Трепке [37, с. 120-121; 38, с. 120-121]. З ініціативи пастора А. Юргенссена, церковної ради і приходу, 1870 р. при лютеранській церкві було відкрито сирітський притулок, який розташувався на вул. Німецькій, 41. Його доглядачем призначили Ф. Ф. Леопольда [9, с. 275; 35, с. 114-115]. У приміщенні даного закладу 1872 року лютеранська громада відкрила притулок для людей похилого віку (богадільню), розрахований на 15 осіб [34, с. 442-444]. Крім того, лютеранська громада скеровувала пожертви на користь організацій міста. Так, наприкінці 1870-х років, з ініціативи пастора Е. Берга було організовано збір пожертв, загальна сума яких склала 1 тис. руб., на користь місцевого управління Російського Товариства Червоного Хреста. Активну позицію пастора в галузі благодійної справи відзначило Відомство духовних справ іноземних віросповідань і видало Е. Бергу свідоцтво на право носити Знак Червоного Хреста [60, ф. 3, оп. 275, спр. 35, арк. 21].

Під патронатом лютеранської церкви і за сприяння німецької громади Харкова, 1884 р. члени останньої, заснували Німецьке благодійне товариство («Німецьке товариство допомоги у Харкові»), що замінило Комітет допомоги нужденним лютеранам [31, с. 1-7]. Початково товариство нараховувало 29 членів, серед яких В. Статс – головний ініціатор його заснування. На перших загальних зборах товариства, що відбулися 20 лютого 1885 року обрали членів ради новоствореної організації, серед яких були: В. Статс, відомий харківський промисловець і меценат М. Х. Гельферіх, підприємець Ф. Кох, а також Г. Бюрау й А. Грундлер [4, с. 908, 927]. Протягом наступних років число членів Німецького благодійного товариства невпинно зростало, а 1900 року досягло 143 особи [45, с. 306]. Порівняно з іншими благодійними товариствами Харкова, сформованими за національною ознакою, німецьке було найчисленнішим.

Прибуток цього товариства, складався із членських внесків, пожертв, а також ренти від капіталів і цінних паперів. Уставний капітал благодійної установи, на момент заснування, становив 500 руб., а станом на 1894 р. – збільшився у 12 разів [4, с. 927]. Членами Німецького благодійного товариства влаштовувалися вечори, часто в приміщенні Комерційного клубу, з метою зібрання коштів на користь даної організації. Подібні заходи приносили суттєві прибутки. Наприклад, на одній із таких подій, що відбулась у січні 1886 р., благодійних внесків на користь товариства було зібрано в розмірі 741 руб. [60, ф. 3, оп. 281, спр. 190, арк. 56]. Також, значною – 1400 руб., була сума пожертв харківських німців, яку вони зібрали під час святкування 80-ти річчя від дня народження Отто фон Бісмарка, 1895 року. За рахунок цього капіталу, члени благодійного товариства заснували фонд Бісмарка [4, с. 927], який за даними на 1902 р. збільшився до 1910 руб. [47, с. 237]. Загалом, порівняно з іншими національними благодійними товариствами, французьким і швейцарським, німецьке отримувало найбільше пожертв [48, с. 244; 39, с. 353]. 1900 року останнє отримало кошти в розмірі 1 тис. руб. від А. Гельферіха й А. Пільстрема. 1901 р., за розпорядженням першого дарувальника, бюджет товариства поповнився на 5600 руб. 1902 р. благодійний внесок у розмірі 500 руб. надала родина харківських підприємців – Кохів. За рахунок цього внеску благодійне товариство створило іменний капітал Юлії Кох. 1903 р. тенденція до щедрих пожертв з боку представників німецької громади Харкова збереглась: вони становили 6 тис. руб. Результатом подібної тенденції стало стрімке зростання капіталу Німецького благодійного товариства, який за даними на 1904 р. становив 28346 руб. [4, с. 927]. Це товариство було не лише найчисленнішим, але і отримувало найбільші прибутки з-поміж установ подібного типу [36, с. 161-162; 39, с. 353].

До статті витрат Німецького благодійного товариства належали щомісячні й одноразові виплати нужденним. У 1880-х роках керівництво організації надавало перевагу виплатам разової допомоги, проте, починаючи з 1890-х років, значно зросли обсяги виплат щомісячних пенсій, які досягли 1236 руб. на рік [39, с. 352–353; 40, с. 156; 41, с. 492; 42, с. 507; 44, с. 247; 45, с. 306; 46, с. 331; 47, с. 237].

Наприкінці XIX ст. Німецьке благодійне товариство і лютеранська церква організували благодійну діяльність не лише німецької, але і всієї лютеранської громади. Спільними силами обидві установи надавали матеріальну допомогу бідним, сиротам, влаштовували національні виховні та навчальні заклади.

На початку XX ст. благодійні функції виконувала також заснована 15 жовтня 1908 р. Харківська громада віруючих євангельських християн, що об'єднала всіх лютеран регіону. Містилася ця організація у приміщенні лютеранської церкви [49, с. 94].

Із початком Першої світової війни дана організація взяла активну участь у створенні Харківського комітету допомоги нужденним сім'ям осіб, мобілізованих на фронт. Перші благодійні внески до комітету надійшли від німецьких підданих, які постійно мешкали в Харкові, Н. Я. Яффе і О. Р. Барта, і становили понад 1300 руб. Крім того, пастор лютеранської церкви К. К. Крамер у серпні 1914 р. передав означеній організації 1 тис. руб. від імені німецьких колоністів Рижова Ізюмського повіту [60, ф. 313, оп. 1, спр. 1, арк. 28, 51-53]. У середині серпня 1914 р. лютеранська громада на користь комітету передала 500 руб. [60, оп. 1, спр. 1, арк. 44], що свідчить про суттєву допомогу комітету представників німецького етносу, які в перші місяці війни пожертвували близько 3 тис. руб.

Представники німецької етнічної громади займались благодійною діяльністю за межами національного і релігійного товариств, долучаючись до державних і приватних регіональних організацій і комітетів, брали активну участь у благодійних і громадських заходах, які проводили в губернії, а особливо в Харкові.

Так, серед членів створеного 1812 р. Харківського Товариства благодійня, що надавало допомогу постраждалим від лиха, удовам, сиротам, хворим, було декілька представників німецьких родів, які оселились в місті ще у XVIII ст. (Майер, фон-Люднергейм) [50, с. 24]. У наступні роки існування організації, до її лав долучилися представники німецького етносу з числа викладачів Харківського університету й інших навчальних закладів, а саме: К. К. Нальдехен, Шредер, з лікарської управи – К. Грумбах [4, с. 904]. Харківське Товариство благодійня жертвувало кошти

на відкриття інституту шляхетних дівчат [60, ф. 51, оп. 1, спр. 32, арк. 5]. Благодійні внески від представників німецької громади регіону надходили також до інших навчальних закладів, наприклад, Харківського колегіуму [13, с. 102].

Викладачі німецького походження з Харківського університету активно долучалися до громадської і благодійної діяльності. До їх числа належав професор кафедри поліцейського права юридичного факультету К. К. Геттенбергер, який працював в університеті протягом 1870–1880-х років. На громадських засадах він надавав юридичну допомогу багатьом харківським установам й організаціям, працював консультантом із юридичних питань на засіданнях комісій виконавчих органів громадських владних структур [1, с. 11].

В другій половині XIX ст. благодійна і громадська діяльність в регіоні охоплює нові сфери суспільного життя. У руслі цього процесу 1861 р. було створено Харківське Медичне товариство, яке мало певні благодійні й суспільні функції. Серед числа засновників названої вище організації, що складалась із 26 викладачів медичного факультету Харківського університету й міських лікарів, були особи німецького походження, зокрема молодший городовий лікар Ф. Ф. Ган [20, с. 7; 29, с. 17]. Кількість членів Харківського медичного товариства впродовж наступних років його існування суттєво зростала і на початок XX ст. становила близько 500 осіб. Серед них німці посідали чільне місце. Так, 1913 р. секретарем згадуваної організації було обрано В. М. Гаккенбума, а членом правління – лікаря А. К. Гана [22, с. 18-19]. 1872 р. за безпосередньої участі Медичного товариства, при Харківському університеті було засновано клініку для лікування очей, у межах якої згодом відкрито стаціонарний, амбулаторний, акушерський відділи, керівництво якими здійснював лікар Ф. Ф. Ган. У цій медичній установі було організовано лікування робітників і їхніх родичів, а також представників інших верств населення незалежно від віросповідання і віку [7, с. 214; 21, с. 16].

1898 р., з ініціативи членів Харківського Медичного товариства і за матеріальної підтримки в 5 тис. рублів, яку надав відомий харківський підприємець і меценат М. Х. Гельферіх, було відкрито притулок для невиліковно хворих [4, с. 637]. Із 1880-х років останній також робив внески в розмірі 400 рублів на рахунок Олексіївської лікарні, що знаходилась під патронатом Медичного товариства, на утримання ліжок для робітників свого підприємства [29, с. 26].

Крім того, Харківське Медичне товариство ініціювало створення Товариства піклування про нужденних слухачок жіночого Медичного інституту, до складу правління якого входив німець А. К. Ган, а до дійсних членів – дружина харківського підприємця, Е. Ш. Гельферіх [18, с. 4-9].

У роки Першої світової війни представники німецької національної меншини регіону були причетні до створення лазарету для лікування військовиків, створеного на базі біологічного корпусу Харківського університету [23, с. 1-30].

У другій половині XIX ст. члени німецької громади регіону, серед яких Г. Ольденборгер і Ф. Ф. Ган, долучилися до роботи заснованого 1843 р. Харківського Благодійного товариства. Це товариство об'єднало роботу всіх благодійних товариств губернії, маючи на меті надавати моральну та матеріальну допомогу нужденним без розподілу за національними й релігійними ознаками [4, с. 915, 917; 26, с. 2, 23]. На початку XX ст. представники німецького етносу продовжували брати участь у діяльності Благодійного товариства, головою якого на той період був остзейський німець – губернатор Харкова – Г. А. Тобізен [43, с. 84].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. представники німецької національної меншини Слобожанщини входили до складу багатьох інших поважних благодійних товариств, а саме: Товариства виправних притулків, Товариства піклування про нужденних учнів III Харківської гімназії, Народних читалень Товариства поширення в народі грамотності, Товариства взаємодопомоги вчителям і вихованцям, Товариства взаємодопомоги тим, хто займається ремісничою працею, Товариства «Трудова допомога», Товариства взаємодопомоги тим, хто займається розумовою працею [60, ф. 3, оп. 281, спр. 189, арк. 9; 60, ф. 508, оп. 1, спр. 10, арк. 10; 11, с. 16; 19, с. 4; 51, с. 1-10; 52, с. 3-8; 53, с. 4].

Так, до числа почесних членів Харківського Товариства взаємодопомоги вчителям і вихователям, належав відомий промисловець і меценат німецького походження М. Х. Гельферіх. 1902 р. стараннями даного товариства на посади вчительок, гувернанток, бонн, було влаштовано 119 осіб, із яких 37 німкені [53, с. 8].

Благодійна діяльність членів німецької національної громади регіону цілком була успішною і відзначена державними нагородами. Так, за плідну громадянську діяльність зі створення чайних закладів, проведення концертів і вистав у Вовчанському повіті Харківської губернії 1902 року як представника Опікунства народної тверезості було нагороджено орденом Св. Станіслава III ступеня німецького підданого К. К. Бодє [60, ф. 216, оп. 2, спр. 21, арк. 2-6]. Підтримували подібні заходи також представники німецької громади Охтирського повіту [60, ф. 216, оп. 2, спр. 4, арк. 59].

Найвагоміший слід у громадській і благодійній діяльності залишили члени німецької національної меншини регіону – промисловці й підприємці.

Так, згадуваний вище, харківський підприємець і меценат німецького походження – М. Х. Гельферіх, зробив значні внески до різноманітних благодійних і громадських організацій, установ регіону. У 1880–1890-х роках загальна сума пожертв останнього, без урахування членських внесків благодійних товариств, перевищувала 130 тис. рублів. Ці кошти призначались Вознесенській жіночій гімназії, Притулку для невиліковно хворих, Товариству допомоги вчителям і вихователям, дитячій колонії для слабких дітей в с. Жихор, притулку «Ясла» [4, с. 637, 713; 53, с. 4; 63; 65]. Німецький підприємець також був членом багатьох із благодійних організацій, а саме: Харківського Благодійного товариства, Харківського управління Російського товариства Червоного Хреста, Медичного товариства, Товариства допомоги взаємодопомоги вчителям і вихователям, Товариства піклування про хворих дітей, Німецького благодійного товариства, Товариства допомоги нужденним студентам Харківського університету, Товариства взаємодопомоги зайнятим ремісничою працею [59, 1897, 19 януаря; 59, 1898, 31 июля]. На початку ХХ століття благодійна діяльність М. Х. Гельферіха та його родини продовжувала залишати вагомий слід у громадському житті регіону. Так, у лютому 1901 р. він пожертвував 100 тис. рублів на облаштування при міській лікарні по вул. Корсиковській окремої лікарні для жінок на 50 ліжок, яка мала б називатися «Лікарня для жінок імені подружжя Максиміліана Християновича і Жозефіни Федорівни Гельферіх», і бути в повному розпорядженні Харківської міської управи як власність міста Харкова [6, с. 95-96; 56, 1901, № 4, с. 51-54]. Крім того, підприємець надав 25 тис. рублів як недоторканий капітал із 4% державною рентою на утримання 4 безкоштовних ліжок, які було передбачено для робітниць товариства М. Гельферіх-Саде [10, с. 52; 28, с. 5, 20-22]. 1901 р. М. Х. Гельферіх пожертвував місту ділянку землі по вулиці Старо-Московській, № 105 для облаштування лікарні або школи [56, 1901, № 4, с. 51; 56, 1901, № 6, с. 132]. Духовний заповіт М. Х. Гельферіха, який помер 11 серпня 1901 р. [56, 1901, № 13, с. 75], оголосили 18 грудня того ж року, також містив пункти стосовно благодійних пожертв [9, 1901, № 21, с. 268-270]. Згідно з останньою волею відомого харківського підприємця, 10 тис. рублів надавалися Харківському ремісничому училищу як недоторканий капітал, відсотки з якого мали йти на потреби дітей з незаможних родин, переважно робітників Товариства М. Гельферіх-Саде [56, 1901, № 21, с. 268–269]; 12 тис. рублів – Харківському Імператорському університету, також як недоторканий капітал, на відсотки з якого було запроваджено дві стипендії імені подружжя М. і Ж. Гельферіх для студентів математичного і природничого відділень [58, 1902, № 3, с. 21-22; 58, 1902, № 5, с. 9-10]. Крім того, згідно із заповітом М. Х. Гельферіха, суми в розмірі 12 тис. рублів було призначено Харківському ветеринарному та технологічному інститутам; 20 тис. рублів – євангелічно-лютеранській школі; 18 тис. рублів – Вознесенській жіночій гімназії. Також, німецький меценат заповів певні суми благодійним організаціям регіону: 20 тис. рублів – Товариству поширення в народі грамотності; 5 тис. рублів – Німецькому благодійному товариству, Товариству піклування про бідних учнів Харківського музичного училища, Товариству взаємодопомоги вчителів і вихователів, Харківському виправному притулку для малолітніх злочинців, Харківському товариству сестер Червоного хреста; 3 тис. рублів – Товариству піклування про хворих дітей [60, ф. 45, оп. 1, спр. 267, арк. 3]. Головною вимогою до закладів, яким надавалися кошти за заповітом М. Х. Гельферіха, було розподілення останніх суворо за призначенням, тобто на стипендії студентам і учням, на гарячі обіди для останніх, а також на утримання благодійних установ.

До числа меценатів німецького походження можна віднести підприємця, власника машинобудівних заводів М. Ф. фон Дітмара. Він, уродженець Москви, наприкінці ХІХ ст. ввійшов

до складу бізнес-еліти Харкова, а на початку ХХ ст. неодноразово обирався гласним в міську думу [57, 1909, № 10, с. 660-664]. М. Ф. фон Дітмар як активний учасник, а згодом голова Ради з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, приділяв значну увагу питанням охорони здоров'я робітників і створенню для них належних умов праці [30, с. 76-79; 33, с. 33]. Так, з ініціативи промисловця, із метою надання першої медичної допомоги в разі нещасних випадків на підприємствах гірничозаводської промисловості 8 червня 1907 року в Харкові було відкрито Медично-механічний інститут для лікування травмованих робітників (сьогодні це Науково-дослідницький інститут ортопедії і травматології імені М. І. Ситенка) [30, с. 1-39]. Це був перший у Російській імперії заклад подібного типу, який розташовувався на вул. Катеринославській і налічував 20 ліжок. 1912 р. М. Ф. фон Дітмар орендував будинок по вул. Німецькій (Пушкінській) і переніс туди лікарняний заклад, розширивши його місткість до 70 ліжок. Власним коштом підприємець утримував персонал інституту, що складався із 3 лікарів, 2 фельдшерів і 13 медичних працівників, укомплектувавши його новітнім медичним обладнанням. У перші роки існування Медично-механічний інститут виконував функції медично-профілактичного закладу, в якому допомогу протягом 1907-1912 років отримало близько 4 тис. чоловік [54, с. 33].

На початку ХХ ст. спостерігалось деяке похвалення в галузі благодійної діяльності, пов'язане з ростом громадської свідомості в умовах російсько-японської і Першої світової війн. У межах цієї тенденції зростання благодійності представники німецької громади регіону також зробили значний внесок. Так, спадкоємці відомого промисловця Л. Є. Кеніга, зокрема його син Ф. Л. Кеніг, 1904 р. пожертвував на потреби особового складу регулярної армії 20 вагонів цукру, організував лікарню у власному маєтку в селі Тростянець (Тростянецька волость Охтирського повіту) для лікування поранених військовиків, яка могла прийняти до 25 осіб (5 офіцерів і 20 вояків нижчих чинів). Медичний заклад, який відкрив німецький підприємець, мав всі необхідні медикаменти, був оснащений новітнім медичним обладнанням, а також електричним освітленням. Завідувач цієї лікарні був також німець за походженням – лікар В. В. Краузе [60, ф. 3, оп. 283, спр. 214, арк. 1-3]. Із початком Першої світової війни родина Кенігів продовжувала благодійну діяльність. У Гутянському маєтку (Богодухівський повіт) було влаштовано медичний заклад на 60 осіб офіцерів і нижчих чинів із повним медичним і харчовим утриманням. У Тростянецькому маєтку Ю. Л. Кеніг запровадив виплати матеріальної допомоги сім'ям військовиків, що становили 75 % від розміру зарплатні для службовців підприємств – власності родини німецьких промисловців, 50 % – для лісників і прикажчиків, а також 3–5 рублів – для майстрів та робітників. У Тростянецькому маєтку було створено притулок для дітей-сиріт воїнів, який міг прийняти до 30 осіб [60, ф. 313, оп. 1, спр. 2, арк. 90-91].

Члени німецької національної громади регіону, особливо власники підприємств, також активно підтримували процес облаштування лікарень і лазаретів для поранених вояків. За даними на 1914 рік, допомогу в облаштуванні лазаретів надали Торговий дім «А. Гензель і К^о», акціонерне товариство Ф. Кіндлера, парова фабрика піаніно і роялів «Адольф Горн» та «Товариство О. Ф. Шмідт» [60, ф. 511, оп. 1, спр. 1, арк. 43, 91, 131].

Представники німецької національної меншини Слобідської України брали активну участь у процесі створення притулків для тих, хто прибував у регіон, поранених і скалічених воїнів. Притулки входили до складу Комітетів під патронатом великої княгині Єлизавети Федорівни, які контролювали здійснення означених заходів [60, ф. 511, оп. 1, спр. 1, арк. 21]. Серед них переважно були представники підприємницьких і дворянських кіл Харківської губернії, – Ю. Л. Кеніг, Е. В. Крезе, Д. Н. Гехтман, Б. Зінгер, які належали до Богодухівської та Зміївської комісії [60, ф. 316, оп. 1, спр. 147, арк. 75-77].

Початок воєнних дій спровокував розгортання значного міграційного руху, в тому числі німецьких переселенців із прикордонних регіонів. Така ситуація перетворила останніх на об'єкт допомоги з боку державних благодійних установ. Так, для працевлаштування цієї групи населення в Харківській губернії, крім міського Бюро праці, було задіяне новостворене національне бюро [60, ф. 18, оп. 21, спр. 151, арк. 12].

Керівництво роботою міських благодійних організацій в контексті військового стану здійснював створений 14 вересня 1914 року в Харкові Комітет для надання тимчасової допомоги постраждалим

від воєнних дій, що діяв під патронатом великої княжни Тетяни Миколаївни (Тетянинський комітет). У таких умовах біженці, у тому числі німецької національності, мали змогу отримувати матеріальну допомогу, притулок і роботу. Між іншим, Тетянинський комітет виділяв кошти на утримання лютеранських пасторів і католицьких священників у розмірі 750-800 рублів для здійснення релігійних потреб біженців, які належали до представників німецького етносу [60, ф. 18, оп. 1, спр. 1342, арк. 1-25].

Активна позиція членів німецької національної меншини Слобожанщини протягом XIX – початку XX століття в громадському житті, особливо у сфері благодійної діяльності, позитивно впливала на життя регіону. Пожертви і благодійні внески представників означеного етносу як у межах національного благодійного і регіональних державних товариств, так й індивідуальні, сприяли розвитку системи освіти, медицини, соціального захисту в губернії. Активна участь німців у громадському житті засвідчувала швидкий процес їх соціалізації, інтеграції в корінне суспільство краю з одночасним збереженням власної етнічної ідентичності. Позитивні зміни у громадському житті регіону завдяки фінансово-економічному потенціалу представників німецької національної громади визнає та вшановує сучасне суспільство Слобідської України [12; 15; 16; 25; 35].

Література

1. Алексенко М. М. Воспоминание о профессоре Харьковского университета К. К. Гаттинберге / М. М. Алексенко. – Х. : Типография Дарре, 1904. – 16 с.
2. Багалеї Д. І. Історія Слободської України / Д. І. Багалеї. – Х. : Союз, 1918. – 308 с.
3. Багалеї Д. І. Історія міста Харків за 250 років його існування (1655–1905): В 2 т. Т. 1 (XIX – початок XX століття) / Д. І. Багалеї, Д. П. Миллер. – Х. : Б. і., 2004. – 982 с.
4. Багалеї Д. І. Історія міста Харків за 250 років його існування (1655–1905): В 2 т. Т. 2 (XIX – початок XX століття) / Д. І. Багалеї, Д. П. Миллер. – Х. : Б. і., 2004. – 986 с.
5. Васильчук В. М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.) / В. М. Васильчук. – К. : Видавничий центр КНПУ, 2004. – 340 с.
6. Вінцовський Т. С. Німецькі колонії таврійської губернії в період революції 1917 року (за матеріалами газети «Южные ведомости») / Т. С. Вінцовський // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць V Міжнар. наук. конф., 24-25 квіт. 2015 р., Одеса. – Одеса : ОНУ, 2015. – С. 39-44.
7. Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова: из истории города / Н. Т. Дьяченко. – Х. : Прапор, 1966. – 280 с.
8. Замуруйцев О. В. Особливості соціально-економічного розвитку німецькомовних поселень південного регіону України 50-80-х років XIX століття / О. В. Замуруйцев // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – Вип. 43. – С. 74-78.
9. Историческая хронология Харьковской губернии / Сост.: К. П. Щелков. – Х. : В Университетской типографии, 1882. – 380 с.
10. Іваненко О. А. Німці в культурно-освітньому просторі Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. А. Іваненко // Український історичний журнал. – 2014. – № 4. – С. 109-127.
11. IX Отчет Харьковского общества взаимного вспоможения занимающихся ремесленным трудом за 1906 год. – Х. : Печатное искусство, 1907. – 98 с.
12. Котляр В. Немцы остро чувствуют чужую беду / В. Котляр // Время. – 1995. – 1 августа. – С. 4.
13. Лебедев А. С. Харьковский коллегиум, как просветительный центр Слободской Украины до учреждения в Харькове университета / А. С. Лебедев. – М. : Издательство Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете, 1886. – 104 с.
14. Лейбфрейд А. Ю. Харьков: От крепости до столицы: Заметки о старом городе / А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. – Х. : Фолио, 1998. – 334 с.
15. Московская А. Его деньги сделали наш город / А. Московская // Вечерний Харьков. – 2001. – 23 октября. – С. 5.
16. На зданні Харківського роддома № 2 встановлена дошка в честь М. Х. Гельферих // Слобода. – 2003. – 13 июля.
17. Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення. – К. ; Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». – Вип. 1. – 416 с.
18. Отчет о деятельности Общества попечения о недостаточных слушательницах женского медицинского института Харьковского медицинского общества за 1914 и 1915 гг. – Х. : Печатное дело, 1916. – 32 с.

19. Отчет о деятельности Харьковского Общества распространения в народе грамотности за 1910 год. – Харьков: Типография работников, 1911. – 32 с.
20. Отчет о деятельности членов Харьковского медицинского общества за 1868 г. – Х. : Типография Счасни, 1870. – 40 с.
21. Отчет о деятельности членов Харьковского медицинского общества за 1894 г. – Х. : Типография Зильберберга, 1895. – 105 с.
22. Отчет о деятельности членов Харьковского медицинского общества за 1913 г. – Х. : Типография Зильберберга, 1915. – 128 с.
23. Отчет о состоянии лазарета императорского Харьковского университета для раненых воинов со дня открытия 26 октября 1915 по 1 января 1915 гг. – Х. : Типография Дарре, 1915. – 40 с.
24. Отчет Харьковской городской «Николаевской» больницы имени супругов М. Х. и Ж. Ф. Гельферих за 1912 год. – Х. : Типография «Просвещение», 1914. – 277 с.
25. Пологовий будинок №2 ім. М. Х. Гельферіх // Слобода. – 2003. – 30 травня.
26. Полувекковая деятельность Харьковского Благотворительного общества. 1843-1893. – Х. : Типография губернского правления, 1893. – 25 с.
27. Розенштраух Иоганн-Амвросий, пастор г. Харькова из записок Ф. О. Рейнгардта // Харьковский сборник на 1887 год. – Х. : Изд-во Харьковского губернского статистического комитета, 1887. – Вып. 1. – С. 151-155.
28. Саппа Н. Н. Харьковщина заповедная: Путеводитель / Н. Н. Саппа. – Х. : Прапор, 1987. – 116 с.
29. Столетие Харьковского научного медицинского общества. 1861-1961: Сборник очерков и статей по истории деятельности. – К. : Здоров'я, 1965. – 257 с.
30. Труды XXXVIII съезда горнопромышленников Юга России. – Т. 1. – Х. : Типография и литография М. Зильберберг и Сыновья, 1913. – 702 с.
31. Устав Германского благотворительного общества в г. Харькове. – Х. : Типография А. Дарре, 1885. – 8 с.
32. Фатеева О. М. З історії розвитку благодійності в Харкові / О. М. Фатеева // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. – Харків, 2000. – С. 256-258.
33. Фомин П. И. Краткий очерк истории съезда горнопромышленников Юга России / П. И. Фомин. – Х. : Типография и литография М. Зильберберг и Сыновья, 1908. – 173 с.
34. Харьковский календарь и памятная книжка на 1885 год. – Х. : Типография Губернского Правления, 1884. – 842 с.
35. Харьковский календарь на 1876 год. – Х. : Типография Губернского Правления, 1876. – 510 с.
36. Харьковский календарь на 1879 год. Год седьмой. – Харьков: Издательство Харьковского губернского статистического комитета, 1879. – 698 с.
37. Харьковский календарь на 1880 год. – Х. : Типография Губернского Правления, 1880. – 788 с.
38. Харьковский календарь на 1881 год. Год девятый. – Х. : Издательство Харьковского губернского статистического комитета, 1881. – 590 с.
39. Харьковский календарь на 1888 год. Год шестнадцатый. – Х. : Типография Губернского Правления, 1887. – 634 с.
40. Харьковский календарь на 1893 год. Год двадцать первый. – Х. : Издательство Харьковского Губернского Правления, 1893. – 632 с.
41. Харьковский календарь на 1894 год. С приложением плана города Харькова. – Харьков: Губернская Типография, 1894. – 768 с.
42. Харьковский календарь на 1896 год. – Х. : Типография Губернского Правления, 1895. – 626 с.
43. Харьковский календарь на 1900 год. – Х. : Типография Губернского Правления, 1900. – 482 с.
44. Харьковский календарь на 1901 год. – Х. : Типография Губернского Правления, 1901. – 440 с.
45. Харьковский календарь на 1902 год. – Х. : Типографии: Варшавчика, Гессена и Молчадеского, 1902. – 504 с.
46. Харьковский календарь на 1903 год. – Х. : Варшавчика, Гессена и Молчадского, 1903. – 564 с.
47. Харьковский календарь на 1904 год. – Х. : Типография Харьковского губернского правления, 1903. – 464 с.
48. Харьковский календарь на 1905 год. – Х. : Типография Харьковского губернского правления, 1904. – 398 с.
49. Харьковский календарь на 1912 год. Год сороковой. – Х. : Издательство Харьковского губернского статистического комитета, 1913. – 428 с.
50. Харьковское общество благотворения. 1812-1817: Исторический очерк (по неизданным документам) // Киевская старина. – К., 1896. – 27 с.
51. Харьковское общество вспоможения занимающимся письменным трудом: Обзор 10-ти летней деятельности. 1894-1903. – Х., 1904. – 10 с.
52. Харьковское общество исправительных приютов. – Х. : Типография Варшавчика, 1890. – 35 с.

53. XII Годовой отчет Харьковского общества взаимного вспоможения учительниц и воспитательниц за 1902 г. – X. : Типография Дарре, 1903. – 32 с.
54. Чорний Д. М. Харків на початку XX століття: історія міста, долі людей/ Д. М. Чорний. – X. : Експрес, 1995. – 116 с.
55. Вестник благотворительности. (СПб, Тип. В. Киришбаума)
56. Журнал Харьковской городской думы.
57. Известия Харьковской городской Думы.
58. Циркуляр по Харьковскому учебному округу.
59. Южный край.
60. Державний архів Харківської області.